

провадженні дозволяє встановити саме сутність господарських операцій, що знайшли відображення в бухгалтерських документах і тим самим з'ясувати відношення документів до вчинення незаконної господарської операції та визначити доказове значення вилучених бухгалтерських та інших облікових документів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушан О. П. Використання спеціальних знань при розслідуванні економічних злочинів // Проблеми законності. – 2000. – Вип. 42. – С. 195-200.

2. Гусев А.В. Тактический аспект эффективного взаимодействия следователя и специалиста-криминалиста // Общество и право, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_9940.html

3. Курків М.В., Понікаров В.Д. Ревізії та перевірки за зверненнями правоохоронних органів: навч. посібник. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – 412 с.

4. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

5. Поздеев И.А. Организация взаимодействия следователя со сведущими лицами в ходе расследования разрушений строительных объектов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Южно-Уральский гос. ун-т. – Челябинск, 2011 – 17 с.

6. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.

7. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посібник – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 264 с.

УДК 343.98

ДОКУМЕНТ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Калініна І. В.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри криміналістики
Донецького юридичного інституту МВС України

Гуріна Д. П.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

Анотація: Стаття присвячена дослідженню історичних аспектів виникнення терміну «документ». Надаються визначення поняття «документ» із словників, нормативних актів та криміналістичної літератури. Аналізується та надається порівняльна характеристика різноманітних визначень поняття «документ», що містяться у цих джерелах. Визначаються види документів у криміналістиці на сучасному етапі її розвитку. Надається авторське визначення поняття документа.

Ключові слова: документ; доказ; свідчення; матеріальний носій; інформація; електронний документ.

Аннотация: Статья посвящена исследованию исторических аспектов возникновения термина «документ». Предоставляются определение понятия «документ» из словарей, нормативных актов и криминалистической литературы. Анализируется и предоставляется сравнительная характеристика различных определений понятия «документ», содержащиеся в этих источниках. Определяются виды документов в криминалистике на современном этапе ее развития. Предоставляется авторское определение понятия документа.

Ключевые слова: документ; доказательство; свидетельство; материальный носитель; информация; электронный документ.

Annotation: The article deals with the historical aspects of the term «document», and comparative analysis of the characteristics of the different definitions of the term «document» in the dictionary, regulations and forensic literature, the author's definition of the document.

Key words: document, proof, evidence, material support, information, electronic document.

В наш час важко уявити життя суспільства без документів, що виконують у різних галузях різноманітні функції. Вони можуть закріплювати правовідносини, підтверджувати факти здійснення господарських або бухгалтерських операцій, бути джерелами доказів у кримінальному процесі тощо. Тобто існує багато функцій, які виконують документи. Внаслідок цього виникло неоднакове тлумачення поняття «документ» [1-12]. Крім того, поняття «документ» досить широко застосовується в сучасному законодавстві, правовій теорії й практиці. Проте єдиного наукового визначення його ще немає.

Звичайно ж, питання, які пов'язані із визначенням поняття документа у криміналістиці неодноразово обговорювалися в спеціальній літературі. Це питання досліджувалося у працях таких авторів як Будзієвський М.Ю. [1; 2], Н.І. Клименко [13], В.К. Лисиченко [14; 15], В.В. Бірюков [16], А.В. Іщенко [17] тощо. Проте, загальне поняття документа, що використовується у криміналістиці та судовій експертизі, потребує уточнення у зв'язку зі стрімким поширенням сучасних інформаційних технологій, та, відповідно, появою нових категорій та видів документів.

Основною метою пропонованої статті є дослідження історичних аспектів виникнення терміну «документ», аналіз та порівняльна характеристика

різноманітних визначень поняття «документ», що містяться у словниках, нормативних актах та криміналістичній літературі, розробка авторського визначення поняття документа на сучасному етапі розвитку криміналістики.

Документом називають нормативні акти, письмові види операцій, виборчі списки та бюлетені, службові й приватне листування, цінні папери, джерела доказів тощо. У кожному окремому випадку таке різноманітне застосування згаданого терміна у тому чи іншому значенні є виправданим. Але коли йдеться не про окремі письмові акти, що на практиці здобули своє спеціальне найменування, а про їх сукупності (наприклад, про документи, що становлять державну таємницю, офіційні або приватні документи, документи як джерела доказів), то у зв'язку з відсутністю чіткого визначення поняття «документ» застосування його призводить до неоднозначності його тлумачення [1, с. 6].

Зрозуміло, що у різних галузях соціального життя (а, відповідно, й у різних напрямках знань), приділяється увага окремим ознакам чи функціям документа. Крім того, навіть якщо розглядати це поняття у окремій галузі, наприклад, у криміналістиці, однаково виникає багато питань щодо однозначного його тлумачення. З цього приводу М.Ю. Будзієвський наголошує на тому, що через відсутність чіткого визначення поняття «документ» під час використання цього терміну можливі випадки спотвореного його тлумачення, а це дуже небажано для теорії криміналістики та практики [2]. Не допомагає вирішити проблему й той факт, що в Україні визначення документа міститься в трьох законах України та чотирьох ДСТУ [3, с. 7]. В юридичній літературі йдеться про те, що поняття «документа» повинно мати однаковий зміст у всіх сферах правозастосування. Н.М. Парасюк пропонує під документом у правовому аспекті розуміти складений відповідно до нормативно-правових актів матеріальний носій юридично значущої інформації [4, с. 10]. Але сьогодні, окрім паперових та пластикових, існує окрема, нова категорія документів – електронні. Паперові документи – це ті, що виготовлені на традиційному носії інформації – папері ручним, машинним або змішаним (заповнення бланків) способом. Пластиковими (комбінованими) документами є спеціальні платіжні засоби – банківські платіжні картки (БПК), які містять у собі два нетрадиційних носія інформації: 1) пластик для нанесення тексту; 2) магнітну смугу або електронний чіп (магнітний та електронний носії інформації), а також паперову стрічку для підпису держателя картки (паперовий носій інформації). Електронні документи – це документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документу, скріплені електронно-цифровим підписом (ЕЦП), які створюються, обертаються та зберігаються в системах електронного документообігу (СЕДО). Деякі автори підкреслюють відмінність електронних документів від інших комп'ютерних даних (графічні і текстові файли, каталоги, програми тощо) за їх юридичними властивостями [5, с. 9].

З огляду на це, спробуємо надати сучасне визначення поняття «документ» у криміналістиці.

Для цього, на нашу думку, необхідно проаналізувати це поняття в історичному аспекті. Як відомо, історичний розвиток безпосередньо терміна «документ» та порядок його використання, а саме документообіг, започаткувала Псковська судна грамота від 1467 року та Новгородська судна грамота (15 ст.). З цього часу документи та документообіг поступово знаходять своє місце в системі права й управління державою. Документ починає набувати тих суттєвих ознак, які ми звикли бачити сьогодні [6, с. 10]. Більш поширеного використання це поняття набуло на межі 17–18 століття. До того часу були вживані такі поняття, як акт, грамота, лист тощо. Функцією документів було підтримання різних видів відносин між державами; державними органами, організаціями та установами в межах однієї держави; державною владою і громадянами; фізичними особами тощо. Під документом розуміли письмовий акт або спеціальний предмет, що фіксує (посвідчує) знаками звичайної мови або інших знакових систем (наукових, технічних тощо) волевиявлення, процеси і результати діяльності людей, відомості про інші факти, значення яких визначається повноваженнями автора, порядком виготовлення і дотримання встановлених реквізитів [7, с. 9].

За радянських часів також багато науковців викладали свою думку стосовно цього питання. М.В. Терзієв під документом вважав письмовий речовий доказ [8, с. 17] та всякий письмовий акт, який здатний слугувати судовим доказом [9, с. 178]. І.Г. Маландін під документом мав на увазі будь-який акт, виконаний рукописним, машинописним, друкованим або іншим способом (наприклад, фотографічним), що складається з буквених, цифрових або умовних знаків та зображень, який може слугувати для посвідчення фактів та обставин, відображених у ньому, та можуть мати доказове значення у справі [10, с. 209]. А.П. Моїсєєв під документами розумів письмові акти, що мають визначене змістове значення, які можуть бути виконані рукописно, на друкувальній машині, типографським або будь-яким іншим способом [11, с. 176].

Лисиченко В.К. звертав увагу на те, що єдине наукове визначення цього поняття відсутнє. Документами називають нормативні акти, письмові види угод, списки виборців, службові і приватне листування, цінні папери, джерела доказів. У зв'язку з відсутністю науково розробленого поняття «документ» і схожого з ним поняття «матеріали», не чітко формулюються окремі процесуальні норми, де ці терміни застосовуються у різних значеннях [14, с. 179].

І дотепер у сучасній українській криміналістичній літературі не втухає інтерес до визначення поняття «документ». Наприклад, С.Й. Гонгало вважає, що документом є інформація, зафіксована спеціальними символами, зрозумілими для людини або придатними для розкодування машиною, на матеріальних носіях та/або у електронних (магнітних) полях з метою збереження, передачі та посвідчення відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час судового провадження [12, с. 7].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) у ст. 99 [18] визначає, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Таким чином, документ є найскладнішою конструкцією системного характеру, який, наприклад, як процесуальний доказ, містить три підсистеми: «пізнавальну», «інформаційну», «нормативну» [19, с. 102].

На підставі наведених та проаналізованих визначень документа можемо навести авторське визначення поняття «документ» на сучасному етапі розвитку криміналістики. Так, у широкому значенні в криміналістиці **під документом розуміють будь-які матеріальні об'єкти (носії), в яких тим чи іншим способом зафіксовані відомості про певні факти й обставини, що мають значення для розслідування та запобігання злочинам, установлення істини в справі.**

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нами розглянуто лише окремі аспекти питань, які пов'язані із сучасним уявленням про документ у криміналістиці. Розвиток та інформатизація суспільства породжує нові технології, які змушують переоцінити старе, мислити по-іншому. У цьому сенсі значний інтерес для криміналістики мають нові види документів, які ми будемо досліджувати у наших подальших наукових роботах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будзієвський М.Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М.Ю. Будзієвський. – Запоріжжя, 2009. – 22 с.
2. Будзієвський М.Ю. До визначення поняття техніко-криміналістичного дослідження документа / М.Ю. Будзієвський // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 3. – С. 80-83.
3. Буртовой М.О. Документ як предмет злочинів у сфері господарської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М.О. Буртовой. – Дніпропетровськ, 2010. – 22 с.
4. Парасюк Н.М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст.ст. 357, 358 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Н.М. Парасюк. – Львів, 2011. – 22 с.
5. Осика І.М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / І.М. Осика. – Харків, 2007. – 22 с.
6. Фіалка М.І. Кримінально-правова охорона документообігу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М.І. Фіалка. – Запоріжжя, 2010. – 24 с.
7. Потомська Н.А. Особливості збирання і дослідження документів у справах про ухилення від сплати податків, зборів, (обов'язкових платежів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Н.А. Потомська. – Київ, 2010. – 22 с.
8. Терзиев Н.В. Введение в криминалистическое исследование документов / Н.В. Терзиев, А.А. Эйсман. – М., 1949. – 146 с.
9. Советская криминалистика. Ч. 1 / Под ред. С.П. Митричева и Н.В. Терзиева. – М., 1958. – 382 с.
10. Маладин И.Г. Документы как доказательства в делах о хищениях социалистической собственности / И.Г. Маладин // Сб. статей Саратовского отделения ВНОСМик. – Вып. 2. – Саратов, 1958.
11. Моисеев А.П. Криминалистическое исследование документов / Криминалистика; Под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. – М., 1968. – 687 с.
12. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С.Й. Гонгало. – К., 2013. – 22 с.
13. Клименко Н.И. Документы подлинные и поддельные: понятия, виды, функции, способы распознавания и защиты / Н.И. Клименко, С.И. Гонгало // Техническая экспертиза документов: Проблемы и развитие: Сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. (20-21 окт. 2005 г., г. Киев). – К.: ИПЦ МВД Украины, 2006. – С. 26-33.
14. Лисиченко В.К. Юридическое понятие документа и его значение / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1972. – С. 16-19.
15. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. К. Лисиченко – Київ, 1974. – 66 с.
16. Бирюков В. В. Документы на бумажных носителях как носители криминалистически значимой информации, их идентификационное значение / В.В. Бирюков // Техническая экспертиза документов: Проблемы и развитие: Сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. (20-21 октября 2005 г., г. Киев). – К.: ИПЦ МВД Украины, 2006. – С. 33-38.
17. Іщенко А. В. Визначення документа як об'єкта наукового дослідження / А. В. Іщенко, М. Ю. Будзієвський // Науковий вісник НАВСУ. – 2004. – № 3.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90-91).
19. Гмирко В. Легальне визначення «загального» поняття доказів: чи зберігати у новому КПК // Право України. – 2003. – № 11. – С. 101-106.